

CORT HEYLIGERSKAZERNE BERGEN OP ZOOM TOELICHTING AANVRAAG STATUS RIJKSMONUMENT

BERGEN OP ZOOM, JANUARI 2004
VERENIGING BINNENSTAD BERGEN OP ZOOM
GESCHIEDKUNDIGE KRING VOOR STAD EN LAND VAN
BERGEN OP ZOOM

INHOUD	blz.
INLEIDING	3
Het hoe en het waarom van de actie om de Cort Heyligerskazerne op de Rijksmonumentenlijst geplaatst te krijgen. Ook waarom dit eerst in september 2003 geschiedde.	
BELANGSTELLING	7
Het verzoek indienen om de Cort Heyligerskazerne op de Rijksmonumentenlijst te plaatsen is één, er een goede bestemming voor vinden twee. Sociaal culturele organisaties en particulieren hebben ruime belangstelling!	
REPUTATIE	11
De gemeente Bergen op Zoom heeft - in negatieve zin - een reputatie op te houden, waar het de sloop van monumentale gebouwen betreft. Deze reputatie prikkelt tot een weerbare opstelling.	
PAVILJOENBOUW	14
Van de barakken van Willem van Oranje tot de bungalowkazernes uit 1980. De paviljoenbouw, kenmerkend voor de Cort Heyligerskazerne, past in een ontwikkelingsreeks, die in feite bij de Romeinen begint.	
CORT HEYLIGERSKAZERNE	18
Een beschrijving van de Cort Heyligers. Wat is karakteristiek voor precies deze kazerne? Maakt dat die kazerne uniek? Wat is behoudenswaardig? Op deze vragen geven we antwoord.	
ARGUMENTEN	24
Men moet goede beweegredenen hebben om een gemeentelijk plan te doorkruisen en zich de boosheid van een aantal bestuurders op de hals te halen. Die redenen zijn er!	
ONOVERKOMELIJK?	29
Komen de gemeentelijke plannen met de kazerne en het kazerneterrein in gevaar? Wij menen van niet. Sterker er is sprake van een win-winsituatie!	

INLEIDING

Hoe en het waarom van de actie om de Cort Heyligerskazerne op de Rijksmonumentenlijst geplaatst te krijgen. Ook waarom dit eerst in september 2003 geschiedde.

Nauwe verbondenheid

De Cort Heyligerskazerne is op uiteenlopende wijzen verbonden met Bergen op Zoom, met haar geschiedenis en haar inwoners.

Bergen op Zoom is een vesting- en garnizoensstad. Meer dan vierhonderd jaar hebben burgers en militairen in voor- en tegenspoed met elkaar opgetrokken. De laatste 65 jaar speelt de Cort Heyligers hierin een eigen rol. Jarenlang waren de drietonnens van de rijkschool niet weg te denken uit het straatbeeld. Soms tot ongenoegen van de bewoners van sommige straten. Commandanten als Hussem en Houtkamp waren actief in het verenigingsleven. Wim van Riemsdijk is dit nog als stuwende kracht achter het Vestingmuseum. Jarenlang bood de Cort Heyligers omstreeks vastenavondtijd gastvrij onderdak aan het zitvolleybaltoernooi, waar de prins de prijzen uitreikte. In oktober 1989 bezochten ongeveer 12.000 Bergenaren een open dag.

Aan deze meer dan vierhonderdjarige verbondenheid komt een eind wanneer in 1996 het Ministerie van

Defensie de rijkschool opheft en de Cort Heyligers geen nieuwe permanente militaire bestemming krijgt. Na een tijdelijk verblijf van de commando's uit Roosendaal draagt Defensie op 1 oktober 2003 kazerneterrein en opstallen over aan de gemeente Bergen op Zoom. Die is dan al geruime tijd bezig woningbouwplannen voor dit gebied te ontwikkelen. Dit aanvankelijk in samenhang met het sportpark Rozenoord.

Signaal

In de vakantieperiode attendeert men de Vereniging Binnenstad Bergen op Zoom op een publicatie betreffende herbestemming van kazernecomplexen¹. Een publicatie waarin ook de Cort Heyligerskazerne wordt genoemd. De Vereniging komt er bij navraag achter, dat van de oorspronkelijke kazernegebouwen alleen het hoofd- /poortgebouw op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst. In de veronderstelling dat zeker het ensemble rond de appèlplaats bescherming geniet, heeft de Vereniging zich in 2002 en 2003 niet verdiept in de gemeentelijke plannen voor deze locatie. In deze plannen maakt de gemeente echter geen gewag van een mogelijke monumentwaardigheid van het ensemble rond de appèlplaats. Kennelijk heeft men de publicatie 'herbestemming van kazernecomplexen' van

¹ Isja Finaly, 'Herbestemming kazernecomplexen' TU Delft, 1996.

drs. Isja Finaly, hoofd regio Zuid van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, over het hoofd gezien. Forse missers van de Vereniging Binnenstad en de Gemeente Bergen op Zoom! Al ras blijkt, dat het college van B&W alleen het hoofd- /poortgebouw van dit tot nu toe weinig toegankelijke complex op de monumentenlijst heeft geplaatst om wellicht de handen vrij te houden. Sloop van de niet beschermde gebouwen van het ensemble behoort dus tot de mogelijkheden en bebouwing van de appèlplaats kan niet worden uitgesloten.

Actie

Begin september besluit de Vereniging - in overleg met het bestuur van de Geschiedkundige Kring voor Stad en Land van Bergen op Zoom - actie te ondernemen en de staatssecretaris voor O, C en W te verzoeken het oorspronkelijke gebouwencomplex op de Rijksmonumentenlijst te plaatsen. Dit verzoek gaat 23 september de deur uit. De argumentatie hiervoor staat op pagina 24.

Bijstelling verzoek

Op vijf november spreekt een bestuursdelegatie van de Vereniging met wethouder Janssen. In dit gesprek wijst de wethouder op de gevolgen van de aanvraag: in ieder geval vertraging en wellicht wijzigingen in de plannen. De Vereniging licht haar argumenten toe. Naar

aanleiding van dit gesprek brengt op 22 november een delegatie van beide organisaties een hernieuwd bezoek aan het kazerneterrein. Men spreekt ook met de Rijksdienst voor Monumentenzorg. Een en ander is aanleiding om het verzoek van 23 september bij te stellen. Vereniging en Geschiedkundige Kring kiezen voor het schrappen van drie garages, het trafohuis en een later aangebouwde vleugel van het hoofd-/poortgebouw. De onderofficiersmess, die de gemeente in ieder geval wil slopen, blijft gehandhaafd.

BELANGSTELLING

Het verzoek indienen om de Cort Heyligerskazerne op de Rijksmonumentenlijst te plaatsen is één, er een goede bestemming voor vinden twee. Sociaal culturele organisaties en particulieren hebben belangstelling!

STICHTING KUNSTWERK

De Stichting KunstWerk richt zich op de ondersteuning van kunstenaars en initiatieven van kunstenaars. KunstWerk is nu vooral gericht op het verkrijgen en financieel beheren van atelier- en sociëteitsruimten. Bij de Cort Heyligerskazerne mikt de Stichting op een combinatie van ateliers, woonruimte voor een aantal kunstenaars, sociëteitsruimte voor ARSIS, expositieruimte. Ook ruimte voor andere initiatieven op het gebied van de kunst, zoals KROT&CO en de nieuw op te richten Stichting Kunst in de Openbare Ruimte. Een en ander structureel, dus voor de lange termijn. KunstWerk opereert als beheersstichting, die panden kan kopen en beheren, en vervolgens verhuren aan kunstenaars of kunstenaarsgroepen. De samenwerking met de gemeente is uitstekend.

FACILITAIR BEDRIJF

De Stichting Facilitair Bedrijf beheert op dit moment een drietal gebouwen. In de vorm van een centraal loket verhuurt deze Stichting ruimten voor opslag en of

activiteiten van sociaal culturele organisaties in de gemeente Bergen op Zoom. Het Facilitair Bedrijf heeft ervaring met het beheren van monumenten.

Desgevraagd heeft het Facilitair Bedrijf meegedeeld dat de behoefte aan ruimte voor zowel opslag als activiteiten nog steeds toeneemt. Men verwijst naar de enquête uit 2001 van deze Stichting. Vanwege het alom aanwezige ruimtegebrek timmert het Facilitair Bedrijf niet aan de weg. Dit om geen verwachtingen te wekken, die toch niet kunnen worden waargemaakt. Indien sprake is van een sociaal culturele invulling heeft de Stichting Facilitair Bedrijf belangstelling voor gebouwen van de Cort Heyligerskazerne.

EDUCATIEF RUIMTEBIEDEND CENTRUM

IVN – de Groene Zoom, een natuurorganisatie; Stichting In den Scherminckel, een organisatie voor archeologie; en beheer van bodemvondsten hebben te kennen gegeven behoefte te hebben aan een ruimte voor educatieve activiteiten: voorlichtingsbijeenkomsten, cursussen, lezingen, workshops. De IVN maakt nu gebruik van een accommodatie van het Brabants Landschap bij de Kraaijenberg, te excentrisch gelegen en op de winteravonden moeilijk/niet bereikbaar. Voor de Scharminkel is de kelder van het voormalige politiebureau niet meer bruikbaar voor educatieve

activiteiten. Depot, atelier en documentatie slokken alle ruimte op.

Er zijn vast meer kandidaten voor medegebruik. Het Facilitair Bedrijf kan het beheer op zich nemen.

WIJKCOMMISSIE OOST

De Wijkcommissie Oost is niet direct op zoek naar ruimte, maar heeft veel belang bij het behoud van het kazernecomplex en bij een passende invulling daarvan. De Wijkcommissie onderschrijft het argument dat het behoud van het ensemble rond de appèlplaats van belang is, omdat Oost toch al niet rijk is bedeed met monumentale gebouwen. Monumentale gebouwen verhogen de kwaliteit en de belevingswaarde van de betreffende wijk. Zo is de Antwerpsestraatweg in stedenbouwkundig opzicht gedegradeerd na afbraak van het Juvenaatsgebouw.

Bij een passende invulling denkt de wijkcommissie aan een type gebruikers dat de levendigheid om de appèlplaats en in de omringende wijk versterkt. Dus niet alleen een medisch centrum, kinderopvang en wonen, maar ook een vestzaktheater, expositieruimte kunstenaars en anderen, ateliers voor niet alleen kunstenaars maar ook voor bijvoorbeeld decorbouw, oefenruimte voor zang-, toneel- of muziekgroepen al dan niet in combinatie met een sociëteitsruimte, sport,

(natuur)educatie, opslag enz. enz. De wijkcommissie denkt dat het type gebouwen rond de appèlplaats boeiende combinaties mogelijk maakt. De appèlplaats zelf is een uitdaging voor uiteenlopende zomeractiviteiten: concert, markt, toneel, kunstmanifestaties, e.d.

PARTICULIEREN

Van particuliere zijde is er belangstelling voor het vestigen van een keramisch centrum in de onderofficiersmess. In het hoofdgebouw zal een gezondheidscentrum komen en in een legeringsgebouw kinderopvang.

REPUTATIE

De gemeente Bergen op Zoom heeft – in negatieve zin – een reputatie op te houden, waar het de sloop van monumentale gebouwen betreft. In het onderstaande kader staan de monumentale en cultuur historisch waardevolle gebouwen, die in de laatste decennia zijn afgebroken. Gebouwen waar andere steden bestemmingen voor vonden. Vaak met veel moeite, maar toch.

DETTIG JAAR SLOPEN			
Stationsgebouw	1970	St. Josephkerk, Bredasestraat	1971
Gevelwand Koevoetstraat	1976	St. Franciscus- scholencomplex	1981
St. Antoniusklooster B.v.Hasseltstraat	1982	H. Martelarenkerk	1987
Klooster Boxhornstraat	1987	School Noordsingel	1987
Juvenaat	1993	School Lourdesplein	1992
Antwerpsestraatweg School Kloosterstraat	1995	Carmelitessenklooster Halsterseweg	1976

In Bergen op Zoom kregen enkele monumentale gebouwen wel een nieuwe en passende bestemming. De Wilhelminakazerne werd een Centrum voor de Kunsten en het legerings-gebouw daarachter kreeg een woonfunctie. In en achter het voormalige postkantoor kwamen, met behoud van de karakteristieke lokettenhal,

twee winkels en een aantal luxe appartementen. De synagoge werd gerestaureerd en kreeg een sociaal culturele bestemming. Architect Onno Greiner toverde de kerk van de Heilige Maagd om tot een knusse schouwburg. Deze is inmiddels het paradepaardje van het gemeentebestuur.

De werkelijkheid ligt echter 'genuanceerder'.

- Bij de overdracht van de Wilhelminakazerne aan de gemeente bedingt het Rijk nadrukkelijk, dat het hoofd- en het legeringsgebouw met de officiersmess en twee onderofficierswoningen behouden moeten blijven. Het gemeentebestuur was voornemens deze te slopen ten behoeve van nieuwbouw.
- Een groep alerte burgers redde in 1973 de synagoge door de status van Rijksmonument aan te vragen. De gemeente was voornemens dit gebouw te slopen.
- In 1985 vraagt het gemeentebestuur bij het Rijk toestemming om de Maagd te mogen slopen. De Vereniging Binnenstad weet dit met veel lobby-werk te voorkomen. Het gebouw blijft op de Rijksmonumentenlijst, waar het overigens al jaren op stond.
- Het voormalige postkantoor in de Zuivelstraat had voor het gemeentebestuur geen waarde, hier diende nieuwbouw te komen. Het is aan de niet aflatende

inspanningen van de heer Piet Juten, het Cuypersgenootschap en de Vereniging Binnenstad te danken, dat de staatssecretaris het gebouw in 1996 op de Rijksmonumentlijst plaatst.

Bergen op Zoom en monumentale gebouwen, het blijft een moeizame relatie. Onlangs verkwanselde het gemeentebestuur het Groot Arsenaal aan een lokale horecaondernemer. Ook dit reusachtige gebouw staat op de Rijksmonumentenlijst en had uitkomst kunnen bieden voor het ruimtegebrek onder culturele organisaties: ateliers, woningen kunstenaars, educatieve activiteiten, oefenruimten, opslag, exposities, tijdelijke activiteiten.

Spannend op welk lijstje de Cort Heyligerskazerne terecht komt.

PAVILJOENBOUW

Van de barakken van Willem van Oranje tot de bungalow-kazerne uit 1980. De paviljoenbouw die de Cort Heyligerskazerne kenmerkt, past in een ontwikkelingsreeks, die in feite bij de Romeinen begint.

Barracks

Het Engelse woord voor kazerne is 'barracks', barakken/hutten. Wanneer de Republiek rond 1590 het systeem van tijdelijke huurtroepen vervangt door een staand leger, is permanente huisvesting nodig. Zoals elders in Europa heeft men hiervoor twee oplossingen: inkwartieren bij de burgerbevolking of van staatswege zorgen voor huisvesting. Tot in de 18^e eeuw worden soldaten gehuisvest in houten barakken in de buurt van de wallen en binnen in forten. Het idee van barakken in rijen heeft men van de tijdelijke legerkampen bij belegeringen. Daar staan tenten/ hutten in strakke rijen opgesteld. De Romeinse legerkampen kenden al hetzelfde systeem.

In Bergen op Zoom blijft het tot de Franse tijd de gewoonte om de soldaten bij de bevolking in te kwartieren. Dit tegen een vergoeding. Er staan in die tijd wel barakken in de forten Moermont, Pinssen en De Roovere en in de Waterschans. Kanonnen en musketten, werktuigen, karren en kruit worden apart opgeslagen. Denk aan het Groot en Klein Arsenaal en

aan de kruithuizen Dumont en Stoelemat. Voor de paarden zijn er de (blok)stallen.

Kazernebouw

Van voor kazernering gebouwde permanente stenen gebouwen is in Nederland pas in de 18^e eeuw sprake. Tot 1820 bouwt men lineaire kazernes². Deze kennen een langgerekte plattegrond, enige verdiepingen en een zadeldak. Er zijn meerdere trappenhuizen met telkens aan weerszijden slaapvertrekken. Er is nog geen sprake van een eigen kazerneterrein. Omdat Bergen op Zoom inkwartiering kende is er hier geen lineaire kazerne gebouwd.

19e eeuw

Vanaf 1820 verschijnt het carré-type: een kazerne gebouwd rond een binnenplaats, die de functie van appèlplaats krijgt. Deze kazernes staan in binnensteden, omdat de fortificaties nog dienst doen. In Bergen op Zoom behoort de in 1826 aan de Korenmarkt gebouwde Oranje Nassaukazerne tot dit type. Het Markiezenhof was al vanaf de Franse tijd in gebruik als kazerne. Bij het carré-type is sprake van massalegering. Alle functies

² Kazerne komt van het Franse woord caserne een onderkomen/kamer voor vier soldaten, later kreeg het de betekenis van een groot complex om soldaten te legeren.

zitten onder één dak: de wacht en het cachot, wapenopslag, kantoren, oefen- en instructiezalens, koken, eten, wassen en slapen.

Later in deze eeuw verschijnen U- en H-vormige kazernes en kazernes, die een hoofdgebouw kennen met (achter)vleugels. De functies worden gedecentraliseerd³. Vaak zijn deze types gebouwd op de vrijgekomen vestinggronden en is er sprake van (uitgestrekte) kazerneterreinen. De Wilhelminakazerne aan de Burg. Stulemeijerlaan, gebouwd op de vrijgekomen vestinggrond, is hier een voorbeeld van.

20e eeuw

In de eerste helft van deze eeuw is de Paviljoenbouw in de mode: de te onderscheiden functies worden in afzonderlijke paviljoens gehuisvest⁴. Paviljoens gesitueerd rond een appèlplaats. De Cort Heyligers behoort tot dit type.

De kazernes van na 1945 worden alle in het buitengebied gebouwd en kennen een functionalistisch

³ Het is boeiend om te zien dat het ABG aan de Burg. Van Hasseltstraat ook bestond uit een hoofdgebouw met achtervleugels. Burgerlijke, militaire en religieuze bouw kent vaak grote overeenkomsten.

⁴ Opnieuw een overeenkomst met burgerlijke bouw: Vrederust is een fraai voorbeeld van paviljoenbouw.

stedenbouwkundige opzet. De 'legerplaats' in Ossendrecht is hier een goed voorbeeld van. Na 1975 doet het bungalowtype zijn intrede: de kazerne als tweede thuis voor de soldaat en veel privacy biedend.

CORT HEYLIGERSKAZERNE

Een beschrijving van de Cort Heyligers. Wat is karakteristiek voor precies deze kazerne? Maakt dat die kazerne uniek? Wat is behoudenswaard? Op deze vragen krijgt u hier antwoord.

Grensbataljons

De Cort Heyligers is een grensbataljonkazerne en maakt deel uit van een reeks van 16 kazernes, die - vanwege de kritieke internationale situatie - van 1937 tot 1940 in grote haast langs de landsgrenzen is gebouwd⁵. De regering heeft het plan er 24 te bouwen. Deze zijn hard nodig want de dienstduur is meer dan verdubbeld, van 5 naar 11 maanden. De grensbataljonkazernes zijn ontworpen door de geniekapitein A.G.M. Boost en worden wel 'Boostkazernes' genoemd. In Bergen op Zoom worden naast andere troepen twee grensbataljons gevestigd, het 3^e en het 14^e. De grensbataljons verplaatsen zich per fiets met enige legervoertuigen in hun kielzog. De Cort Heyligers is hiertoe ingericht: een

⁵ Voor Bergen op Zoom is het niet de eerste keer dat bij oorlogsdreiging koortsachtig wordt gebouwd: versterkingen van de wallen in de 80-jarige oorlog en het rampjaar 1672, de vestingwerken van Menno van Coehoorn in respectievelijk de Spaanse (1702-1703) en Oostenrijkse (1740-1748) Successieoorlog.

grote fietsenstalling in het hoofdgebouw (rechts van de hoofdingang) en enkele garages op het kazerneterrein. Na de oorlog zijn er verscheidene opleidingen gevestigd: artillerie, verbinding en bijna 25 jaar een rijkschool. Tot slot biedt de kazerne tijdelijk onderdak aan de commando's uit Roosendaal.

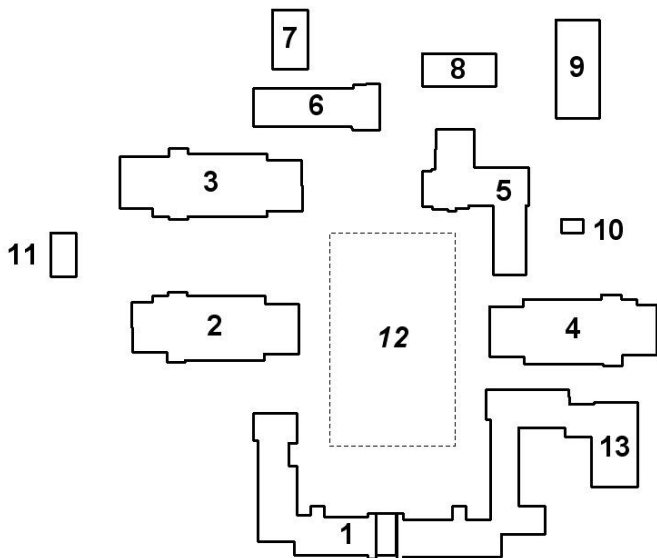
Locatie

Bergen op Zoom stelt voor de bouw van de kazerne een deel van het landgoed Rozenoord beschikbaar. De monumentale eiken op het terrein stammen nog uit de landgoedperiode. De beschikbaarstelling vindt plaats volgens een erfpachtformule en onder de conditie, dat defensie bij opheffing van de kazerne de gebouwen om niet aan de gemeente zal overdragen. Op 28 juli 1938 besteedt defensie het complex aan en neemt dit op 15 mei 1939 in gebruik.

Kazernecomplex

Het kazerne-ensemble bestaat nog steeds uit de oorspronkelijke gebouwen: een U-vormig hoofd/poortgebouw (1), drie legeringsgebouwen (2, 3 en 4), een kantinegebouw met keuken en filmzaal (5) en een onderofficiersmess (6). Deze gebouwen zijn gegroepeerd rond een appelplaats. Oorspronkelijk zijn ook een tweetal garages/werkplaatsen (7 en 8), een

garage- annex kantoorgebouw (9), een trafohuisje (10), een bijgebouwtje (11) en de appelplaats (12).

Aan het hoofd/ poortgebouw is in dezelfde stijl aan de noordzijde een vleugel aangebouwd (13). Ook de kantine heeft een forse aanbouw gekregen (niet in stijl), in de garages zijn enkele deuren dichtgemetseld en de drie legeringsgebouwen hebben kunststof kozijnen gekregen. Met name de legeringsgebouwen zijn in de loop van de tijd aangepast aan vooral de wensen op

sanitair gebied. Een en ander heeft het oorspronkelijk karakter niet aangetast.

Ten behoeve van de rijkschool zijn er later moderne garages, werkplaatsen en kantoren gebouwd. Er is ook een nieuwe hoofdingang gekomen aan de Van Heelulaan.

Architectonische kenmerken

Alle elf hiervoor genoemde gebouwen zijn in identieke stijl gebouwd: Delftse school met verwijzingen naar de beroemde Amerikaanse architect F. Lloyd Wright. Dit met de kanttekening dat het een militaire, sobere variant betreft. Kenmerkend zijn het gebruik van machinale baksteen gemetseld in klezoorverband, terugliggende voegen en een terugliggende baksteenlaag ter markering van de plint. In alle gebouwen zijn stalen kozijnen en stalen ramen met een roedenverdeling gebruikt, zowel van een liggend als staand formaat. De schilddaken zijn alle gedekt met zwarte verbeterde Hollandse dakpannen. De houten gootlijsten steken ver uit. Alle ingangen zijn zorgvuldig gedetailleerd. De trappenhuisen zijn bijzonder.

*foto 1: stalen kozijnen
en ramen*

foto 2: schilddaken, zwarte dakpannen

Opvallend is het weerbare karakter van het hoofdgebouw, dat de toegang tot het kazerneterrein vormt. Het kantine-/ keukengebouw heeft een hoge schoorsteen en een afwijkend dak in verband met de ontluchting van de keuken. Verrassend is de architectonische overeenkomst met enkele villa's uit de jaren dertig, die inmiddels wel op de gemeentelijke monumentenlijst staan.

foto 3: kantine en keukengebouw

foto 4: villa op het Bolwerk

Stedenbouwkundige kenmerken.

De belangrijkste gebouwen (1 t/m 6) zijn zodanig rond de centraal gelegen appèlplaats gegroepeerd, dat gesproken kan worden van een semi-gesloten appèlplaats. Het haaks op de appèlplaats situeren van de drie legeringsgebouwen is dan ook zeer geraffineerd. Hetzelfde geldt voor het bijgebouwtje (nr. 11) exact tussen twee legeringsgebouwen. De plaatsing van de drie garages versterkt het ensemble der hoofdgebouwen. Enkele monumentale eikenbomen in de as van de toegangspoort versterken het semi-gesloten karakter van de appèlplaats.

Kenmerkend voor de paviljoenbouw is dat de verschillende gebouwen op elkaar betrokken zijn. De gebouwen kennen geen (verbindings)gangen, al het verkeer vindt buitenom plaats.

ARGUMENTEN

Men moet goede beweegredenen hebben om een gemeentelijk plan te doorkruisen en zich de irritatie van bestuurders op de hals te halen. Die redenen zijn er! Zes soorten argumenten om de Cort Heyligers op een monumentenlijst te plaatsen.

1. Militair erfgoed

Bergen op Zoom was sinds het begin van de tachtigjarige oorlog tot diep in de negentiende eeuw vestingstad en aansluitend garnizoensstad. De stad heeft altijd meerdere kazernes gekend, de Cort Heyligers was de laatste nog in gebruik zijnde. Mede gezien de gaafheid en de herkenbaarheid van het nog complete gebouwencomplex vinden Vereniging Binnenstad en Geschiedkundige Kring vanuit cultuurhistorisch oogpunt het behoud van dit militair erfgoed voor de gemeente Bergen op Zoom van groot belang. Sloop van de onderofficiersmess, zoals de gemeente beoogt, en eventueel ook van het keuken-, kantinegebouw – voor de gemeente te lastig om een herbestemming te vinden - tast de gaafheid en de herkenbaarheid ernstig aan.

2. Woon-werkcomplex

Als gevolg van de rigoureuze afbraak van alle kloostercomplexen met de bijbehorende scholen en

kapellen is de Cort Heyligerskazerne het laatste voorbeeld in Bergen op Zoom van een nog volledig woonwerk-complex voor een aanzienlijk aantal mensen; in dit geval militairen. Deze cultuur- historische overweging pleit voor het behoud van deze kazerne.

3. Stedenbouwkundig

De belangrijkste gebouwen zijn zodanig rond de centraal gelegen appèlplaats gegroepeerd, dat gesproken kan

worden van een semi gesloten appèlplaats. Het haaks op de appèlplaats situeren van de drie legeringsgebouwen versterkt dit karakter. Hetzelfde geldt voor het bijgebouwtje (nr. 11) exact tussen twee legeringsgebouwen. Het keuken-, kantinegebouw met de hoge schoorsteen neemt als tegenhanger van het hoofdgebouw in stedenbouwkundig opzicht een bijzondere positie in. Sloop van de onderofficiersmess(6) en mogelijk ook van het keuken-, kantinegebouw is een amputatie van het evenwichtige ensemble en vernietigt het semi-gesloten karakter van de appèlplaats.

foto 5: o.a. onderofficiersmess (6); semi-gesloten karakter

In 1937 werd de kazerne aan de rand van de stad gebouwd en deze ligt nu midden in een wijk, die in de loop van de voorbije decennia is gegroeid.

Door het bijzondere karakter neemt het

complex in stedenbouwkundig opzicht een waardevolle plaats in de wijk in. De ligging tussen monumentale bomen, massa, architectuur, leeftijd en oorspronkelijke functie zijn de bepalende factoren daarvoor. Aantasting van het ensemble betekent een verarming voor de wijk. Deze is, gezien het karakter van een uitbreidingswijk, toch al niet rijk bedeed met monumentale gebouwen.

foto 6: doorkijk naar 'heideveld'; garage(8) verdwijnt

4. Historisch

De Cort Heyligers is nog volledig intact en vormt een treffend voorbeeld van de toenmalige opvattingen over kazernebouw. Zij maakt deel uit van een reeks van kazernes, die eind de jaren dertig in grote haast langs de landsgrenzen zijn gebouwd. Vanuit historisch oogpunt is het van belang dat zoveel mogelijk schakels in deze ketting van grensbataljon-kazernes behouden blijven.

5. *Architectonisch*

Alle gebouwen zijn in identieke stijl gebouwd: Delftse school met verwijzingen naar de beroemde Amerikaanse architect F. Lloyd Wright. Kenmerkend zijn:

- architectonische kwaliteiten. Deze komen tot uitdrukking in de evenwichtige massa's, de vormgeving van de kappen, de consequente gevelritmiek en de met zorg ontworpen details;
- het gebruik van machinale baksteen gemetseld in klezoorverband, terugliggende voegen en een terugliggende baksteenlaag ter markering van de plint. In alle gebouwen zijn stalen kozijnen en stalen ramen met een roedenverdeling gebruikt, zowel van een liggend als staand formaat. De schilddaken zijn alle gedekt met zwarte verbeterde Hollandse dakpannen. De houten gootlijsten steken ver uit. Alle ingangen zijn zorgvuldig gedetailleerd.
- zowel het in- als het exterieur zijn nog zeer gaaf. Dit betreft zowel de indeling van de vertrekken als de aanwezigheid van de oorspronkelijke onderdelen als stalen ramen met geglazuurde onderdorpels, granito vloeren, betegelde vestibules, trappartijen, deuren en dergelijke;
- overigens verkeren de gebouwen in een goede staat van onderhoud.

foto 7:
klezoorverband

foto 8: terugliggende
baksteenlaag

foto 9: trappenhuis

foto 10: detail
afvoer

foto 11:
vormgeving ingang

foto 12: dakgoten

6. Uniek?

Van de 16 wel gebouwde grensbataljonkazernes, er waren 24 kazernes gepland, is de Cort Heyligerskazerne in ieder geval nagenoeg puntgaaf de jaren doorgekomen. Het is ons niet bekend of deze kazerne de enige is waarvoor dit geldt. Er schijnen al wel Boost-kazernes op de Rijksmonumentenlijst te staan. Wanneer de Cort Heyligers qua gaafheid uniek blijkt te zijn, is dit alleen al een reden voor plaatsing op die lijst.

ONOVERKOMELIJK?

Komen de gemeentelijke plannen met de kazerne en het kazerneterrein in gevaar? Geschiedkundige Kring en Vereniging Binnenstad menen van niet. Sterker, er is sprake van een win-winsituatie!

Accent op nieuw

Aan de gemeentelijke stedenbouwkundige visie ligt het openbreken van het semi-gesloten karakter van de appèlplaats ten grondslag. Staande op de appèlplaats zou de blik moeten worden getrokken naar de nieuwbouw, flatgebouwen op palen en gelegen in een heideveld(!) Flatgebouwen die op betrekkelijk willekeurige plaatsen (confettibouw) op het binnenste deel van het kazerneterrein komen te staan waarvan een bijna ter plekke van de onderofficiersmess. Aan de randen komen eengezinswoningen. Bij de ontwikkeling van de stedenbouwkundige visie is niet de kazerne als uitgangspunt genomen, maar de idee fixe van een heideveld, dat daar sinds 1200 niet meer ligt!

foto 13: stedenbouwkundig ontwerp

De gemeentelijke visie vergt in ieder geval, dat alle drie de garages en de onderofficiersmess worden afgebroken. De gemeente sluit niet uit, dat wanneer zij geen passende bestemming voor het keuken-, kantinegebouw vindt, ook dat wordt gesloopt. Ofschoon niet de bedoeling, ook de sloop van legeringsgebouwen is denkbeeldig. Deze benadering onthult de zwakke onderbouwing van de gemeentelijke visie. Kennelijk doet het er niet toe hoeveel gebouwen worden afgebroken of blijven staan. Als het heideveld maar zo groot mogelijk wordt. Vereniging Binnenstad en Geschiedkundige Kring kunnen zich niet aan de indruk onttrekken, dat het gemeentebestuur de handen vrij wil houden en daarom alleen het hoofd-/poortgebouw op de gemeentelijke monumentenlijst heeft geplaatst.

WIN-WIN-SITUATIE

Snel beslissen over het handhaven van het ensemble rond de appèlplaats is voor alle betrokkenen een win-winsituatie. Het ensemble blijft in tact en generaties na ons zullen het gemeentebestuur hiervoor prijzen. De gemeentelijke plannen kunnen na herschikking van de flats, normaal doorgang vinden. Wonen West Brabant wordt geen strobreed in de weg gelegd. De gemeente kan sociaal-culturele organisaties, die op zoek zijn naar ruimte, op zeer kort termijn definitief helpen.